

Nyt fra Sprognævnet

2000/2 juni

Indhold

Artikler

- [Styrk sproget](#)
- [Hvilken præposition bruger man efter *kontrol*](#)

Spørgsmål og svar

- [Computationel](#)
- [Mænds og kvinders kulør - og glæde ved hinanden](#)
- [Øresundsregionen eller øresundsregionen](#)

Bøger

- [Storbyens Stednavne](#)
-

Styrk sproget

Af Erik Hansen, Iver Kjær og Jørn Lund

Det danske sprog er omkring 1000 år gammelt; går man længere tilbage, er det vanskeligt at skelne det fra andre nordiske sprog. Skiftet til år 2000 gav anledning til, at mange gjorde sig mere langtrækkende overvejelser over kultur og samfund, herunder forholdet mellem det nationale og globale, om internationaliseringens betydning for dansk sprog og kultur mv. Rent sprogligt kommer internationaliseringen til os i engelsk og amerikansk skikkelse.

Som så ofte før møder man mange forskellige holdninger og reaktioner: Den forskrækkede, den tvivlrådige, den ubekymrede og uvidende, den skråsikre, medløberen og modspilleren.

Den forskrækkede opfatter det danske sprogs udslettelse som nært forestående eller i hvert fald som en nærliggende mulighed. Vi må værne sproget gennem lovgivning, skolen - og medierne - må have pålæg om at hindre udbredelsen af de mange nye frem- medord.

Den tvivlrådige konstaterer, at sproget udvikler sig hastigt og spørger sig selv, om det kan gå med nationalsproget som med dialekterne: at det bliver mindretalssprog også på sit eget

domæne. Kan og skal man stille noget op med det?

Den ubekymrede og uvidende tænker meget lidt på sit eget sprog og sproget omkring sig og drømmer ikke om at være bekymret. Hvis dansk svinder, så får vi vel et andet sprog - and so what?

Den skråsikre tvivler ikke på, at sproget klarer sig. Dansk har altid modtaget lån udefra, det hører til blandt verdens store og velkonsoliderede sprog, og man kan roligt ryste på hovedet ad alle de bekymrede.

Medløberen synes, at vi skal ruste os til den nye sproglige verdensorden, lade være med at klynke og sørge for at placere engelsk stærkere i skolen og uddannelserne, ja helst introducere det i børnehaveklassen og vuggestuerne. At sprog er andet end kommunikation, er ikke gået op for medløberen.

Modspilleren tager den forskrækkede i hånden og vil gennem lovgivning og initiativer inden for uddannelse og medier tage kampen op mod nye ord, brugen af engelske udtryk, anvendelse af engelsk, hvor dansk ellers har været anvendt osv. Modspilleren ønsker, at Dansk Sprognævn går aktivt ind i kampen og får en ny sprogpolitisk rolle à la den, det islandske sprognævn har, så man f.eks. også kan lave modforslag, når den tekniske eller samfundsmæssige udvikling skaber et nyt udtryksbehov. Hvorfor ikke sige *datamat* og *brikker* i stedet for *computer* og *chips*, hvorfor ikke *sende et e-brev* i stedet for at *e-maile*?

Kulturministeren tænker sig om. Hun er ved at igangsætte nogle drøftelser og arrangementer, og hun har bedt os tre om et oplæg, der eventuelt kan tjene til at rejse en offentlig drøftelse af det danske sprogs status ved årtusindskiftet.

Dansk Sprogværn var navnet på en forening, som ville modarbejde retskrivningsreformen fra 1948, der havde indført bolle-å og lille bogstav i navneord; det opfattede man som en trussel mod det danske sprog. Perspektiverne i debatten om det danske sprogs overlevelse er unægtelig større i vore dage, og det er glædeligt, at kulturministeren har forståelse for sprogets betydning som kulturbærende faktor, som fælles vilkår for dem, der ser verden åbne sig gennem det danske sprog. Alt for mange har et instrumentelt forhold til sproget og opfatter det blot som et i princippet tilfældigt middel til overførelse af informationer. Men de fleste her i landet har det til fælles, at det danske sprog i sin mangfoldighed er et redskab til kommunikation og kontakt, en støtte for tænkningen og en vej til æstetiske oplevelser.

Omsorg for sproget er i Danmark noget, man stort set kun kender til, når sproget er truet eller opfattes som udsat for udslettelse. I 1500-, 1600- og 1700-tallet skulle sproget opbygges, beskrives, stabiliseres og indsættes i sine rettigheder som et brugbart redskab for kirke, administration, videnskab, skole og digtning. I 1800-tallet blev dansk det altdominerende sprog på alle felter, og det blev dyrket med særlig entusiasme i perioder, hvor truslen fra Tyskland gjorde sig gældende. Noget tilsvarende så man i 1930'erne og 1940'erne.

Efter 2. Verdenskrig har den amerikanske påvirkning gennem det engelske sprog manifesteret sig med stigende intensitet. Mange bekymrer sig for, om det danske sprog kan klare sig i informationssamfundets engelskdominerede offentlighed. Inden for ungdomskultur, forskning, teknik og erhvervsliv er det danske sprog vigende.

Det er vores opfattelse, at det er vigtigt at bevare det danske sprog både som redskab for kommunikation og som udtryk for dansk kultur, og vi vil gerne medvirke til at kvalificere debatten om, hvordan man bedst gavner det danske sprog. Det kan i den forbindelse være nyttigt at se på, hvordan man kan udfolde sprogpoltiske aktiviteter.

(1) Man kan arbejde med sproget som helhed, med dets domæner. Det vil sige, at man arbejder aktivt og offensivt for at udbrede sproget til nye områder, fagligt, politisk, geografisk. Eller man arbejder defensivt for at værne sproget, dvs. sikre, at det fortsat eksisterer, at det bevarer sin anerkendelse og sine rettigheder og kan bruges mundtligt og skriftligt i alle situationer, genrer og fag.

(2) Man kan arbejde aktivt og offensivt for at berige og udvikle sprogets elementer. Dette er et arbejde med sprogets inventar på forskellige planer: udtale, retskrivning, ordforråd, grammatik, sprogbrug mv. Man kan arbejde defensivt og tage beslutninger om, hvor frit spillerum påvirkningen fra andre sprog bør have.

De to muligheder for sprogpoltisk aktivitet udelukker ikke hinanden.

Gennem lovgivning kan man sikre det danske sprogs status som nationalsprog. I EU kan man arbejde for at sikre det danske sprog som gyldigt udtryksmiddel, ligesom man kan forlange, at love og bestemmelser udformes på en måde, som ikke er vanskeligere end den, der præger den nationale lovgivning. Gennem læse- og studieplaner kan man sikre og fremme sproget i uddannelserne, og gennem bestemmelser om sproget i trykte og elektroniske medier kan man søge at få indflydelse på de påvirkninger, befolkningen får i sin omgang med fakta- og fiktionsformidling. Gennem udarbejdelsen af hjælpemidler som modersmålsordbøger (aktuelle og historiske), elektroniske ordbanker og grammatikker kan man tilbyde redskaber til styrkelse af den sproglige bevidsthed på alle niveauer. Nedenfor vil vi kort skitsere, hvilke områder en sprogpoltik kan komme til at berøre i dagens Danmark.

Læseplanerne for folkeskole og gymnasium er sådan set gode, men det samme kan ikke siges om skolens praksis på området modersmålsundervisning. Der er ingen tvivl om, at der undervises i mundtlig og især skriftlig sprogfærdighed, men vi ved for lidt om, hvilken orientering eleverne får om sprogets ydre kår, indre organisation og om dets betydning som praktisk kommunikationsmiddel, som central bærer af kultur og tradition og som mulighed for kulturel fornyelse. Derimod behøver man ikke at undersøge lærernes kompetence. Det står fast, at kendskabet til det danske sprogs struktur og funktion er ringe hos mange lærere både i grundskolen og i ungdomsuddannelserne, hvad der hænger sammen med et svigt i læreruddannelsen og på universiteterne i de seneste årtier.

Skolens formidling af både den ældre og den nye danske og oversatte litteratur skal styrkes. Herved kan skolen i højere grad bidrage til det enkelte menneskes forståelse af verden og af de finere nuancer mellem mennesker. Og litteraturen kan være med til at danne et rigt sprog i stadig kontakt med sine rødder, under stadig udvikling og under stadig påvirkning udefra.

Det bør overalt i dansk uddannelse lovfæstes, at undervisningssproget i almindelighed er dansk og kun noget andet, hvor særlige grunde taler for det.

Den trykte presse og radio og tv har naturligvis meget stor betydning som påvirker og normdanner. Sprogpolitikken skal sigte mod at få medierne til at tage sproget alvorligt og indse, at det er sproget, de hele tiden arbejder med. Danmarks Radio har i de senere år reduceret sit arbejde med sproget dramatisk, afskediget medarbejdere med sproglige opgaver og reduceret meget kraftigt i uddannelse og efteruddannelse af medarbejdere. Tv-2 har ikke én medarbejder med sproglig rådgivning og uddannelse som hovedopgave. Det er vort indtryk, at ledelsen ikke har anelse om, hvor stor betydning sproget har som redskab for de elektroniske medier.

Nogle dagblade har tilknyttet sprogkonsulenter og gør en del ud af sproglig efterkritik og efteruddannelse. Ligesom det er en selvfølge, at en virksomhed har ansat eller har forbindelse med forskellige fagfolk: elektrikere, edb-folk, revisorer osv., således bør medierne påvirkes til at indse, at sprogkyndige er lige så vigtige og enten bør være fast ansatte eller eksterne konsulenter, der løbende holder øje med den sproglige side af informationsformidlingen.

Herved forstår vi kommunikation eller information, som retter sig mod offentligheden. Det kan være stat, amt og kommune, eller det kan være private virksomheder, der henvender sig til offentligheden gennem bogudgivelser, reklame, vejledninger og brugsanvisninger, skilte og plakater.

Ligesom medierne har den offentlige kommunikation stor betydning som forbi- lede på godt og ondt. Statens Information udfører på sit felt et værdifuldt arbejde, men store dele af den officielle information er for stiv, traditionsbunden og lidet imødekom- mende over for modtagerne, og i øvrigt meget tit usikker og sjusket mht. det rent for- melle. Korrespondance fra kommuner, amter og stat er ofte unødigt kompliceret og for- melt fejlfyldt. Hjemmesider er ikke sjældent pinligt ukorrekte.

Den private information til offentligheden er også i vidt omfang meget lidt omhyggelig. Der er øjensynlig ikke uden videre prestige i, at en virksomheds skriftlige og mundtlige kommunikation har høj kvalitet mht. forståelighed og formel korrekthed. Re- klamer, brochuremateriale, rubrikannoncer og skilte er ofte fejlfyldte. Intet under, at unge mennesker kan have svært ved at finde egnede mønstre for deres omgang med skriftspro- get.

En officiel sprogpolitik har naturligvis ingen myndighed over for den private informationsvirksomhed. Her måles informationsstrømmens værdi formentlig i økonomi.

Men også den rammes, hvis sproget lades i stikken, for sprogsjusk skader troværdighed og gennemslagskraft.

Der skal i øvrigt, også over for private virksomheder, stilles krav om, at brugsanvisninger, varedeklarerationer, patentbeskrivelser og lignende tekster skal foreligge i dansk udgave.

Der er to typer af påvirkning fra engelsk. (1) Man går over til at benytte engelsk i visse institutioner, i bestemte situationer eller i særlige typer dokumenter. (2) Engelske ord og vendinger trænger ind i dansk tale- og skriftsprog.

(1) At engelsk forskellige steder bruges som koncernsprog, er næppe nogen trussel mod det danske sprog. Det er et større problem, når der undervises på engelsk, især på højere læreanstalter, og når publikationer inden for især videnskabelige fagområder skrives og udgives på engelsk af danskere. Herved risikerer man, at der med tiden ikke findes dansk terminologi inden for visse fag, således at der er fare for, at dansk reduceres til funktionen som dagligsprog og altså ikke mere er et komplet sprog, som kan bruges på alle områder. Det er vigtigt, at både forskerne, deres læsere og befolkningen som helhed behersker andre sprog end dansk, specielt naturligvis engelsk, men dansk sprog skal løbende udvikles til at kunne løse også mere krævende kommunikationsopgaver.

(2) Engelske indslag i dansk tale- og skriftsprog forekommer først og fremmest i ungdomssprog, i underholdning og i reklamering. I de unges sprog har de engelske indslag den funktion at være med til at skabe identitetssignaler, og forsøg på at begrænse brugen af engelsk eller engelske ord og udtryk vil derfor formentlig være nytteløse, før der opstår nye sproglige moder. Når underholdning og reklame bruger engelsk, er det, fordi man mener, at det betaler sig økonomisk, og hermed er en holdningsændring meget lidt sandsynlig.

Uden for de nævnte områder er de engelske indslag beviseligt af beskedent omfang. Skal man alligevel trænge det engelske tilbage eller i det mindste holde det i det nuværende omfang, har man ikke mange midler til rådighed.

Skolen kan fremme elevernes forståelse for det danske sprogs opbygning, brug og betydning, og den kan forsøge at oparbejde en mere bevidst holdning til den engelske påvirkning.

Redaktionen af Retskrivningsordbogen kan være mere restriktiv mht. optagelse af nye engelske ord, men det kan let reducere dens brugsværdi. Vi har ingen sproglig grænsekontrol, og de nye ords fremmarch afventer ikke nye udgaver af Dansk Sprognævns materialer. Men Dansk Sprognævn kan i sit blad og på sin hjemmeside løbende komme med forslag til afløsningsord som erstatning af engelske ord. Det er imidlertid tvivlsomt, om sådanne forslag kan slå igennem, medmindre der udvikles en holdningsændring til sproglige spørgsmål.

En egentlig lovgivning til bekæmpelse af de engelske indslag vil for det første være umulig at håndhæve i praksis, for det andet vil den formentlig være i strid med grundlovens

bestemmelser om ytringsfrihed.

Vi ser ikke pessimistisk på det danske sprogs overlevelsesmuligheder. Dansk er et af verdens store og kulturelt stabiliserede sprog med en lang, ubrudt skriftlig tradition, og det kan som modersmål noget, andre sprog ikke kan tilbyde os. Prøver man i børnehaver og skoler at gøre engelsk til ikke bare et nyttigt kommunikationsmiddel, men et egentligt alternativ til dansk, vil det gå galt. Man kan let sælge både den kulturelle tradition og den personlige identitet og kreativitet, hvis man i misforstået iver for at fremtidssikre børn amputerer deres sprog for at fremme deres kommunikationsmuligheder.

Man kan udvikle og nære det danske sprog ved at sikre det gode rammer i skole og anden uddannelse, i fagsprog og offentligt sprog, og man kan fremme dets fortsatte udvikling ved at skabe en moderne, tidssvarende elektronisk registrering af ord og tekster på dansk til brug for almenheden. Man kan sikre kulturel kontinuitet og fornyelse ved at skabe gunstige rammer for moderne digtning og for adgangen til ældre tekster. Og man kan prøve at skabe større glæde og selvbevidsthed end den, der præger de fleste offentlige tilkendegivelser om det danske sprog.

Det danske sprog skal styrkes, ikke værnes.

Erik Hansen (f. 1931) er professor i moderne dansk sprog ved Københavns Universitet, formand for Dansk Sprognævn, *Iver Kjær* (f. 1938) er direktør for det Danske Sprog- og Litteraturselskab, og *Jørn Lund* (f. 1946) er chefredaktør for den Store Danske Encyklopædi, direktør i Gyldendals Forlag, medlem af Dansk Sprognævn.

Denne artikel har været offentliggjort som kronik i dagbladet Politiken 13.2.2000 med følgende indledende manchete: Det engelske sprogs indflydelse på dansk har fået kulturministeren til at ønske en mere aktiv sprogpolitik. På ministerens opfordring har tre sprogvidenskabsmænd skrevet en betragtning over vores sproglige situation med konklusionen: Det danske sprog skal styrkes, ikke værnes.

Gengivelsen i Nyt fra Sprognævnet er i overensstemmelse med ortografi og tegnsætning i kronikken.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Berigtigelse

I martsnummeret af Nyt fra Sprognævnet havde der undervejs indsneget sig en meningsforstyrrende fejl i Tom Feilbergs artikel [Nationalsprogene i EU](#), en fejl som ikke var til stede i hans manuskript. Side 2, spalte 1, linje 6, står der *uden om regionerne*. Der skulle have stået *uden om regeringerne*. Sammenhængen er således: *Parlamentet, Regionsudvalget og Det Økonomiske og Sociale Udvalg har til opgave at inddrage det politiske og civile liv i medlemslandene uden om regeringerne.*

Vi beder Tom Feilberg undskylde.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Hvilken præposition bruger man efter *kontrol*?

Af *Anne Jensen*

Efter substantivet *kontrol* ser og hører man flere forskellige præpositioner. Man kan tale om *kontrol med*, *kontrol over*, *kontrol af* og *kontrol på*. Her i artiklen ser vi nærmere på hvordan man bruger de forskellige præpositioner efter *kontrol*.

Substantivet *kontrol* betyder ifølge Politikens Nudansk Ordbog med etymologi, 1999, 'det at overvåge og styre nogen eller noget'. Ud over denne betydning har *kontrol* imidlertid flere andre beslægtede betydninger, og valget af præposition efter *kontrol* er generelt afhængigt af hvilken af disse betydninger *kontrol* har. Som det vil fremgå, er der dog ingen helt konsekvent brug af præpositioner efter *kontrol*.

Med

Præpositionen *med* bruges når *kontrol* har betydningen 'tilsyn', 'overvågning'. Sætningen i (1) udtrykker at Told og Skat fører tilsyn med skatteoplysninger, og sætningen i (2) udtrykker at samfundet/myndighederne ikke fører tilsyn med naturmedicin:

(1) Told- og Skattestyrelsen øger nu kontrollen med skatteoplysninger fra arbejdsgivere og finansielle virksomheder. (Aktuelt, 2.12.1992)

(2) I dagens Danmark er der ingen kontrol med naturmedicin. (Helse, april 1986)

Med anvendes uden undtagelse når *kontrol* er objekt for verbet *føre*, og udtrykket *føre kontrol* har da også betydningen 'føre tilsyn':

(3) Myndigheden fører ikke kontrol med, at byggeriet er lovligt, dette er bygherrens eget ansvar. (Dokumenter og Bestemmelser, 1986)

(4) En mindre skare af inspektører, måske placeret i Landbrugsministeriets plantetilsyn, skal føre kontrol med ordningens overholdelse. (Weekendavisen, 18.10.1991)

En søgning i en skriftsprogsbaseret ordsamling med ca. 36 millioner løbende ord viser at styrelsen for *med* - dvs. det der kontrolleres - i de allerfleste tilfælde enten er en substantivgruppe der angiver en ikke-menneskelig størrelse som i (1), (2) og (4), eller en underordnet sætning som i (3). I nogle få eksempler er styrelsen et substantiv der betegner et menneskeligt væsen:

(5) Ja, jeg mener selvfølgelig, at folkeafstemninger fortsat skal være en relativt sjælden foreteelse. Det skal være vores kontrol med de folkevalgte. (Danmarks Radio, 18.5.1992)

(6) Den strenge kontrol med borgerne blev slækket. (Niels Holm Svendsen: "Khrusjtjov og Kennedy", Gyldendal, 1988)

Over

I (7)-(8) bruges *kontrol* med betydningen '(selv)beherskelse', 'herredømme', 'magt' og optræder da sammen med præpositionen *over*:

(7) Her gælder det om at have kontrol over sin motorcykel og sig selv og ikke miste kontrollen ét øjeblik. (DR, 18.3.1986)

(8) En god uge efter Golfkrigen blev afsluttet den 27. februar 1991, gjorde kurderne oprør og erobrede kontrollen over store dele af Kurdistan. (Alt for Damerne, 26.11.1992)

Styrelsen for *over*, altså det der kontrolleres, er oftest udtryk for:

- a. kropsfunktioner, fx *kontrol over vejtrækningen*
- b. psykisk eller mental tilstand, fx *kontrol over tanker/aggressioner/sig selv*
- c. transportmidler (dette kan betragtes som en underkategori til a. idet bevægelse vha. et transportmiddel kan opfattes som en udvidelse af éns kontrol over motorikken)
- d. befolkningsgrupper, landområder eller fx anlæg af militærstrategisk vigtighed.

Af

Når *kontrol* har betydningen 'eftersyn', 'undersøgelse', bruges præpositionen *af*:

(9) desuden skal der foretages rutinemæssig kontrol af øjnene med 3-6 måneders mellemrum (Helse, april 1986)

(10) Forbrugeren kan kræve, at HNG foretager kontrol af måleren. (Almindelige leveringsbetingelser for HNG, april 1984)

Det der kontrolleres, dvs. styrelsen for *af*, er hyppigst udtryk for:

- a. organer og kropsfunktioner
- b. ikke-menneskelige størrelser, fx inden for teknik og kemi.

På

Også præpositionen *på* optræder efter *kontrol*. Brugen af *på* er dog ikke betinget af en bestemt betydning af *kontrol*, for *på* forekommer uanset hvilken af de tre ovennævnte betydninger *kontrol* har. I eksempel (11) har *kontrol* betydningen 'tilsyn', og *på* kunne erstattes af *med* som i (11')

(11)I kulturdebatten spiller læserbreve en vigtig rolle som kritisk kontrol på kulturpolitikere, administratorer og opinionsdannere. Læserne holder kulturfolket i ørerne. (John Chr. Jørgensen: "Kultur i avisen", Gyldendal, 1991)

(11')...kritisk kontrol med kulturpolitikere...

I eksempel (12) har *kontrol* betydningen 'beherskelse', 'magt'. I stedet for præpositionen *på* - som taleren bruger - kunne man som i (12') anvende *over*:

(12)A: altså det er ikke tilladt at være glad

B: ja det er nemlig fuldstændigt...man må ikke danse og man må ikke drikke og man må ikke spille kort og man har en fantastisk kontrol på hinanden (talesprog, BySoc)

(12') og man har en fantastisk kontrol over hinanden

Kontrol har i (13) betydningen 'undersøgelse', og *på* kan erstattes af *af* uden at der sker nogen ændring af betydningen:

(13) Når kondomerne til sidst er pakkede, laves en sidste kontrol på, at intet er sket under pakningen. (Samvirke, marts 1988)

(13') ...laves en sidste kontrol af, at intet er sket under pakningen

Brugen af *på* i (11), (12) og (13) er sandsynligvis endnu et eksempel på at denne præposition trænger sig ind på områder hvor man tidligere kun kunne bruge en anden præposition, i dette tilfælde henholdsvis *med*, *over* og *af*. Der er dog få eksempler med *på*.

Ingen klippefaste regler i sprogbrugen

Valget af præposition efter *kontrol* er almindeligvis styret af hvilken betydning *kontrol* har, men der er undtagelser som ikke skyldes *på*'s påtrængenhed.

I (14) må man formode at Realkreditilsynet fører tilsyn med realkrediten snarere end at institutionen foretager en konkret undersøgelse, og *med* kunne erstatte *af*. Tidligere i sætningen er der faktisk brugt *med* (*pengeinstitutter*) efter *kontrollen*:

(14) I dag varetages kontrollen med pengeinstitutter og forsikringselskaber af Finanstilsynet, mens kontrollen af realkrediten ligger i Realkreditilsynet, der igen ligger under boligministeren. (Børsens Nyhedsmagasinet, 3.2.1989)

Også i (15) synes meningen at være at man vil føre tilsyn med de studerende, ikke at man vil undersøge dem. *Af* kan være valgt for at undgå at skrive *styring af og kontrol med*:

(15) For at leve op til kravene om produktivitet (i form af studietrinstilvækster) og effektivitet (gennemførelse på normeret tid) kræves der stadig mere styring og kontrol af de studerende. (Q, april 1992)

Brugen af *af* i stedet for *med* i (14)-(15) viser at grænsen mellem betydningerne 'tilsyn' og 'undersøgelse' ikke er helt skarp.

I (16) har håndboldspilleren Sokol hverken ført tilsyn med eller undersøgt kampen, men deltaget i den og behersket en stor del af spillet, og man kunne have forventet *over* i stedet for *med*:

(16) og mens Kolding Garden spillede sejr-fanfare og jublende Kolding-spillere og ledere kastede sig over Otto Mertz, listede Sokol slukøret og skuffet ud af hallen. 54 minutter havde han haft kontrol med kampen. (Jyllands-Posten, 5.10.1992)

Heller ikke i (17) er afsenders intention formodentlig at *man* fører tilsyn med eller undersøger *det hele*, men at *man* har magten/herredømmet over alting, og præpositionen *over* kunne have præciseret dette:

(17) Man har i én dag - højst to - fornemmelsen af at man styrer sin skæbne. At man har kontrol med det hele. (BT, 11.5.1991)

<

Samme præposition ved synonymer

Valget af henholdsvis *med*, *over* og *af* er altså i almindelighed afhængigt af *kontrols* betydning, og præpositionen er sammenfaldende med den der anvendes i de udtryk der er synonymer til *kontrol*:

- udtrykket *føre tilsyn* er synonym til *føre kontrol*, og præpositionen *med* anvendes ved begge udtryk,
- *herredømme* og *magt* er synonymer til *kontrol*, og alle optræder med præpositionen *over*,
- endelig kombineres *undersøgelse* og *eftersyn* med præpositionen *af*, og de er begge synonymer til *kontrol*.

Ingen af de nævnte synonyme udtryk optræder med præpositionen *på*. Det gør til gengæld det engelske låneord *check/tjek*, som også kan være synonym til *kontrol*. I (18) har *check* betydningen 'kontrol med':

(18) altså lærerne har haft for lidt check på dig (talesprog, *BySoc*)

I 25 ud af de 27 forekomster af *check/tjek* i talesprogssamlingen *BySoc* optræder ordet sammen med præpositionen *på*. Det kunne pege i retning af at brugen af *på* efter kontrol skyldes påvirkning fra *check/tjek*, måske især blandt yngre sprogbrugere (ifølge Pia Jarvad: Nye Ord. Nye ord i dansk 1955-1998, Gyldendal, 1999, er *check* i betydningen 'kontrol' første gang registreret 1959 i skriftsproget).

Påvirkningen sker dog også i modsat retning. Således er der eksempler fra skriftsproget hvor *tjek* optræder med *af* i betydningen 'kontrol/eftersyn':

(19) Tid til tjek af børnenes cykler. (Pressemeddelelse fra Rådet for Større Færdselssikkerhed, 13.11.89)

Desuden er der fra talesproget eksempler på at *tjek* i betydningen 'kontrol' forekommer med *over*:

(20) hun har bare tjek over det (talesprog, *BySoc*)

Anne Jensen (f. 1959) er forskningsassistent ved Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Spørgsmål og svar

Computationel

Spørgsmål: Jeg er forskerstuderende på DTU inden for emnet computational neuroscience. Til brug ved ansøgninger m.m. her i Danmark har jeg altid været nødt til at bruge det engelske udtryk *computational* plus en forklaring, idet der mig bekendt ikke findes et bedre alternativ på dansk. *Computational neuroscience* er en gren af neurovidenskaben som søger at forklare nervesystemets virkemåde ved at opstille matematisk-fysiske og systemteoretiske modeller. Ordet *computational* har i denne sammenhæng intet med

computer at gøre, og derfor dækker *computerbaseret neurovidenskab* ikke begrebet.

Svar: Det danske ord som, så vidt vi ved, er mest udbredt blandt kognitionsforskere, er *computational*, skrevet sådan og med tilnærmet dansk udtale, altså med *pu* og *ta*, ikke *pju* og *tæi*. Så vores forslag er at oversætte *computational neuroscience* til *computational neurovidenskab*. Ordene på *comput-* kommer oprindeligt af det latinske *computare*, der betyder 'beregne'. Det er den betydning der er relevant i sammenhængen, og der er jo en lang tradition for at bruge latin i dansk fagterminologi.

Vi har to citater med *computational* i vores citatsamling (og ingen med *computational*):

Nok kan alt i verden betragtes som computationelle systemer, men det er jo ikke alt, der fungerer lige godt som sådan. (Frederik Stjernfelt i Information 8.2.1991)

Det første beregnende niveau (den computationelle teori) skal sætte forskrifterne for, hvad processen skal udmunde i. (Karsten R.S. Ifversen i Politiken 19.11.1994 i en artikel om en kognitiv teori om synet)

Computational kræver ganske vist også en forklaring hvis det bruges over for den brede offentlighed. Problemet er at det engelske ord *computational* ikke, som de fleste danskere umiddelbart ville tro, betyder 'som har med computere at gøre', men derimod 'som har med beregning eller informationsbehandling at gøre'. Det svarer ganske til at det engelske ord *computer* ikke kun betyder 'datamat' (som på dansk), men også kan bruges om 'en person der beregner', og til at ordet *computability* blandt kognitionsforskere oftest oversættes med *beregnelighed*.

Den mere begrænsede anvendelse af *computer* på dansk vil uden tvivl smitte af på forståelsen af *computational* når det anvendes uden for fagkredse. Så her må man ty til omskrivninger som *studiet af neurale processer som informationsbehandling* eller *opfattelsen af neurale processer som beregningsprocesser*.

OR

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Mænds og kvinders kulør og glæde ved hinanden

Spørgsmål: Hvad hedder det når en person får sin *ungpigekulør igen* - og der er tale om en mand? Hvad kalder man en kvinde der er glad for mænd, hvor man i den samme situation ville kalde en mand for *pigeglad*? Kan ordet *mandegal* bruges eller er det et konstrueret ord?

Svar: Min far brugte *ungpigekulør* om begge køn, og det er ifølge Kaj Boms bog om Slang fra 1948 det almindelige. Kaj Bom nævner adskillige (mere eller mindre høviske) slangudtryk om ansigtsfarver, bl.a.: "hedder det (om begge køn), at man har fået sin *ungpigekulør igen*" (s. 55).

Mand(e)gal er ikke mere konstrueret end alle mulige andre ord. Ifølge Ordbog over det Danske Sprog, bd. 13, sp. 905, er det især dialektalt. Det bruges om kvinder og betyder 'lysten efter (legemlig omgang med) en mand; letfærdig; liderlig; også: giftesyg', og der nævnes en række sideformer: *mand(e)gridsk*, *-kaad*, *-kær*, *-lysten*, *-syg*. Om *mandglad* nævnes det at det bruges om kvinder og betyder 'mandgal, lysten; erotisk'. Begge findes også i Sprognævnets samlinger.

Pigeglad findes ikke i ODS, men der er et par eksempler i vores citatsamlinger. Det ældste stammer fra Ekstrabladet 25.9.62:

Den er en erotisk-politisk komedie om en højtbegavet og pigeglad konge, kort og godt Henrik IV af Frankrig. (Bent Grasten)

Et andet, fra Børsen 12.11.69, lyder:

Hovedpersonen er en pigeglad fårehyrde - lidt enfoldig, godtroende, nydende alle livets goder.

ODS har heller ikke *kvindeglad*, men derimod *kvindeglæde*, som betyder 'glæde som føles af mænd over kvinder'. ODS anfører et citat fra Herman Bang:

Majorens Kvindeglæde var det stadige Stridspunkt med Konferentsraadinden.

Vi har et par eksempler på *kvindeglad* i citatsamlingen, men ikke så mange som på *pigeglad*.

Det er lidt pinligt for en mand at måtte indrømme det, men det ser altså ud som om *pigeglad*, *kvindeglad* overvejende er positive eller i hvert fald neutrale udtryk: en kvindeglad mand er en livsnyder, og det generer jo ingen, undtagen måske fru. *Pigegal* og *kvindegal* findes tilsyneladende slet ikke. *Mandgal* og *mandglad* har derimod ret negative medbetydninger: en *mandgal* eller *mandglad* kvinde er åbenbart pr. definition liderlig og letfærdig osv. Den adfærd der beskrives, svarer vel stort set til den kvindeglade mands, men den slags kan kvinder åbenbart ikke tillade sig. Så der er ikke rigtig noget sprogligt modstykke til *pigeglad*, *kvindeglad*.

OR

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Øresundsregionen eller øresundsregionen

oslash;rgsmål: I en artikel i min daglige avis blev der nærmest brugt store og små begyndelsesbogstaver i flæng når man omtalte *Øresundsbroen/øresundsbroen* og *Øresundsregionen/ øresundsregionen*. Når nu både *Storkøbenhavn* og *Skåne* skrives med stort begyndelsesbogstav, så bør den overordnede region *Øresundsregionen* vel også skrives med stort begyndelsesbogstav?

Svar: Reglen er at sammensætninger hvori der indgår et navn, skal skrives med stort hvis

sammensætningen selv er et navn (Retskrivningsordbogen, 2. udg., 1996, § 12.10.a).

Sammensætninger hvori der indgår et navn, men som ikke selv er navne, kan skrives med stort eller med lille (Retskrivningsordbogen, 2. udg., 1996, § 12.10.b).

Med hensyn til de forelagte eksempler må de kunne skrives med stort eller med lille. Det hænger sammen med at man både kan bruge disse begreber som navn: *Den nye bro hedder Øresundsbroen*, og som appellativ (alm. beskrivende navneord): *Nu har vi fået en øresundsbro/Øresundsbro*. Det sidste eksempel kan skrives med stort fordi navnet *Øresund* indgår deri. Den nye bro hedder *Øresundsbroen* ligesom det hedder *Lillebæltsbroen* og derfor skal skrives med stort.

Sammensætningen *Øresundsregionen/øresundsregionen* kan skrives med stort fordi navnet *Øresund* indgår deri. Men man kan sagtens forestille sig at sammensætningen bliver så etableret at den får navnestatus på samme måde som *Ruhrdistriktet* eller *Middelhavsområdet*, som er så etablerede at man nærmest automatisk vil opfatte dem som navne og derfor skrive dem med stort - selvom der stadig må være mulighed for at skrive disse sammensætninger med lille (jf. eksemplerne til Retskrivningsordbogen, 2. udg., 1996, § 12.10.b). Men man bør naturligvis tilstræbe konsekvens inden for samme tekst.

Storkøbenhavn, som De selv fremhæver, er en lidt anden type. Her er navnet andet led i sammensætningen, og det modificerende element er foranstillet. Disse sammensætninger er navne og skal skrives med stort, således *Nordsjælland*, *Sønderjylland*, *Vestfyn* og *Vestlolland*, for blot at nævne nogle få (jf. eksemplerne til Retskrivningsordbogen, 2. udg., 1996, § 12.10.a).

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Bøger

Bent Jørgensen: Storbyens Stednavne, Gyldendal 1999, 348 sider (i serien Gyldendals Små Røde Ordbøger), 205 kr.

Af Arne Hamburger

Når man før 1999 ville have besked om hvad københavnske stednavne kommer af, kunne man slå op i Bent Zinglensens: *Københavnske gadenavnes historie*, 1979, eller Evan Bogan: *Københavnske gadenavne*, 1993. De havde det plus at de var illustreret, det minus at de mange steder var lovlig snakkesalige; til gengæld gav de en hel del byhistorie. Men forfatterne var ikke fagfolk når det gjaldt gadenavne.

I 1999 kom der så en lille bog af en gadenavneforsker, ja af den bedste kender af gadenavne herhjemme: lektor (Institut for Navneforskning, Københavns Universitet), dr.phil. *Bent Jørgensen*.

Han er forfatter til det grundlæggende værk om danske gadenavne: *Dansk Gadenavneskik*,

1970. Og først i 1980'erne kom der tre små bind af ham: Dansk Stednavneleksikon. En ny udgave kom i 1994 i ét bind under titlen Stednavneordbog, 357 sider.

Den ny bogs navn er *Storbyens Stednavne*. Og man kan straks spørge hvad det er for en storby - eller er det storbyer i almindelighed? Nu er bogen på dansk, og da vi ikke har andre storbyer, må det jo være Københavns stednavne der er tale om. Bogen har alle navne på gader, veje, pladser osv. i de tre centrale kommuner i byen: København, Frederiksberg og Gentofte. Fra kommunerne uden om de tre har Bent Jørgensen taget gadenavnene med fra de dele som ligger nærmest ved de tre centrale kommuner. Bogen kunne altså have heddet "Storkøbenhavns Stednavne", evt. "Hovedstadens Stednavne".

Det er med rette at det andet ord i bogens titel er Stednavne, for Bent Jørgensen har ikke bare gader og lign. med, men også vigtige bygninger og tilmed haveforeninger. Også de nyeste er med, således (den) Sorte Diamant (tilbygningen til Det Kgl. Bibliotek ud mod vandet) og dens tilbygning: Fisken (det lave hus med diverse ordbogsredaktioner).

Men gadenavnene er selvfølgelig hovedsagen i bogen. Alle er stavet på den officielle måde (altså fx Peter Bangs Vej i 3 ord). Udtalen har forfatteren afstået fra at give i andet end undtagelsestilfælde. Et af dem er *Gothersgade*, det navn hvor det er uforståeligt for andre end københavnere at den lokale udtale har kort *o* (som i *potter*) - i samsvar med at den ældste stavemåde man kender, var med dobbelt-*t*, og med at der sigtes til indbyggerne på Gotland (udtales jo med kort *o*). Men vi er da så heldige at mange københavnske gadenavne er med i Den Store Danske Udtaleordbog (1991). Der kan man læse at den almindeligste udtale af *Linnésgade* mærkværdigvis er uden -s-, og om at udtalen af *Bredgade* uden d'et i førsteledet nok kan ventes at gå helt af brug. Det sidste er nok allerede sket med *Vendersgade*: kun gamle udtaler vel navnet med stumt -d- i førsteledet.

Bent Jørgensen giver som nævnt de officielle stavemåder, men i enkelte tilfælde går han virkelig i dybden. Under Nørre Voldgade oplyser han således at det stadig er almindeligt bare at kalde den Nørrevold (eller Nørre Vold), en form som kendes fra 1609, og som stadig også forekommer i skrift. Tilsvarende gælder Øster Voldgade: "I daglig tale blot Østervold". Denne navneform kendes allerede fra 1579. Når det derimod gælder den tredje Voldgade, Vester Voldgade, kender man ikke mere en kortere form (1581: vestre Woldt).

En af de berømteste gader i København er Købmagergade. Den har stednavnebogen næsten en spalte om. Mange ved at førsteledet egentlig er *kødmanger*, dvs. kødhandler. Det blev med tiden omtydet til *købmager*, men Bent Jørgensen bemærker at udtalen af det bløde -d- i *kød* nok allerede i 1500-årene var svag, og at "rigtige københavnere udtaler ikke b'et i Købmagergade". Poul Henningsen (1894-1967) skrev derfor *Kømargade*. Men denne stavemåde er desværre aldrig blevet officiel.

Med Bent Jørgensens bog har vi fået en handig, kontant og pålidelig opslagsbog om stednavnene i det centrale Storkøbenhavn.

Arne Hamburger (f. 1921) er tidl. seniorforsker i Dansk Sprognævn
Anmeldelsen er oprindeligt trykt i Leda Nyhedsbrev nr. 29, marts 2000

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Forkortelser

Der indføres hermed en fast rubrik på bladets sidste side. Den vil omfatte forkortelser for nogle standardværker, hvortil der ofte henvises i artiklerne i bladet, og for termer der jævnligt benyttes. Listen vil blive løbende suppleret.

BySoc: Københavnske båndtekster på Internettet: <http://www.cphling.dk/BySoc>

DR: Danmarks Radio

HiN: Jacobsen, Henrik Galberg og Jørgensen, Peter Stray: Håndbog i Nudansk, 3. udg. Politikens Forlag, København, 1997

NDO: Nudansk Ordbog med etymologi, 1-2. Politikens Forlag, København, 1999

NyO: Jarvad, Pia: nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998. Gyldendals Forlag, København, 1999

ODS: Ordbog over det Danske Sprog, 1-28. Gyldendals Forlag, København, 1919-1956

SDU: Brink, Lars mfl.: Den Store Danske Udtaleordbog. Munksgaards Forlag, København, 1991

[Til indholdsfortegnelsen](#)
